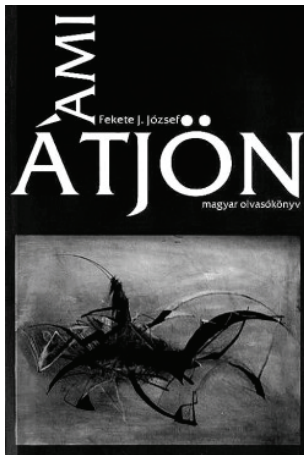

HÓZSA ÉVA

Átcsúszik olvasókönyvbe?

FEKETE J. JÓZSEF: AMI ÁTJÖN.
MAGYAR OLVASÓKÖNYV

Életjel Könyvek 145.
Szabadka, 2011
256 oldal, 2300 Ft

”

Fekete J. József kritikus tevékenységének két alappillére a hallgatólag viszonyulásmód és az alázat, amellyel a megjelent könyvekhez, az egyes szövegekhez közelít. Játékszabályai közé tartoznak a következetes olvasás, az elméleti nézőpontok tudatos alkalmazása, valamint az önálló lépések kalandjainak felvállalása. Kritikusként és tanulmányíróként is egyetemes magyar irodalomban gondolkodik, amelynek megvannak a regionális színváltásai, illetve régióközi mozgáslehetőségei. Az *Ami átjön* című kötet a szabadkai Életjel Kiadó vastkos, igényes kiadványa. A szerző már a huszadik század kilencvenes éveiben is publikált az Életjelnél, hiszen *Próbafüzet II.* címmel 1995-ben Szabadkán adta ki kritikáit. Ezek a régebbi kritikák műfaji és nyelvi szempontból még „behatároltabbak”, noha a mostaniak méltó előszövegei, gyakran „széljegyzetek” vagy esszészerű szöveghelyeket felvillantó írások, amelyekben a szépírói erények, az ironikus-játékos nézőpontok, sőt a nem titkolt érzékenység jegyei is megnyilvánulnak.

Az *Ami átjön* című kötet valóban tekinthető ún. integrált, sokszólamú, „iskolaközi”, ötvenhat címet tartalmazó „magyar olvasókönyvnek”, amelyen „szellemi élmények” szűrődnek át, mindezek a „rendteremtés” igénye nélkül formálódnak köteté, ugyanakkor kapcsolódnak a kilencvenes évek regionális vonulatához, amikor a háborús évek arra motiválták a szerzőket, hogy a szülőföld tradíciójához kapcsolódó szövegekből olvasókönyvnek nevezett köteteket szerkesszenek össze.

Az új „magyar olvasókönyv” szerzője minden kötöttség nélkül válogat saját (újabb) olvasmányaiból. Tudatosan leszámol az olvasókönyv didaktikus, kanonikus szabályaival, szeret mindenfajta kereten kívülre hatolni, egyéni hangot érvényre juttatni, gondolatokat „kifundálni”, hálószerűen összefűzni, önreflexív beszédmódra törekedni, intertextuális és intermediális utalásokat különös érzéssel feltárni (vö. Virág Zoltán: *Stratégiai állapotok: A szomszédság kapui*), ex-helyzeteket átértelmezni. A szabad evickélés önálló megnevezése-

ket, önálló látószöveget eredményez. Ebbe az olvasókönyvbe az esetlegesség és a véletlen is belejátszik, egyik kulcsszava pedig az „élet” (természetesen a halál viszonylatában!). Olvasókönyv ez a könyv abból a szempontból is, hogy a szövegekre való reflektálás szintén élvezetes olvasmány, amely újabb visszacsatolásokat, kritikai viszonyulásmódokat, megszólalási lehetőségeket hozhat létre. Ami átjön, egyben átmentetté is válik. Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötete kapcsán a „megidézés” kontextusát értelmezi a kutató *Nem volt értelmetlen hercehurca* című „tanulmánya”, amelynek egyik szöveghelye az említett élet-halál összefonódásra fókuszál. Fekete J. József megállapítja: „Fenyvesi Ottó halott vajdaságiak portréit retusálja, és minden portréban, versen belüli reinkarnációban legalább egy dolog közös: a halál ténye. A halálé, amihez képest minden egyéb kissé nevetséges. Ennek ellenére az egyéni sorsot igencsak hajlamos megfűszerezni az élet: egy kis gyógyíthatatlan betegség ide, egy nagy háború oda, egy kis gyilkos forradalom emide, egy nagy haláltábor amoda, s máris ízlelhetjük a sors savát-borsát.” (i. m. 111.)

A sűrített Előszó kijelöli az *Ami átjön* című kötet beszédpozícióját, melynek kulcsgondolata, hogy az olvasónak joga van a remekmű egyedüli felfedezésére, azaz a figyelemre méltó alkotás Fekete-definíciója valahogy így hangzik: „Remekmű” az, ami az egyént megszólítja, ami az egyén számára átjön. Hogy mi jön át? Az anyag igen heterogén és képlékeny, az olvasó ki-be sétál a szövegekbe, a szövegek köztes terében bolyong, vissza és előre néz, kilengésekre vállalkozik, vertikális és horizontális mozgásokra összpontosít, vagyis dinamikus kaland(ok)ra vállalkozik. Merész „szubjektív” meghatározásnak tűnik az érték ilyesfajta megközelítése, ám Fekete J. Józsefet a szöveggel való kapcsolat, illetve a kritikai viszony érdekli. Manfred Frank Jean Starobinski nyomán utal arra, hogy az irodalomkritika valójában „kritikai viszony”, ahol a hangsúly a „viszonyon” van. Manfred Frank írja: „A »viszony« koncepcióját inkább a mozgás, az »út« értelmében kell felfognunk. (...) Az »út« magában foglalja az eltávolodás mozzanatát is. Az általánostól való eltávolodás azt jelenti, hogy nem rendeljük magunkat alá, mint eset a szabálynak. A kritikai viszony nem egyoldalú, hanem kölcsönös. Csak abban az esetben lehet (a szó szűkebb értelmében) »út«, tekintettel a kör hermeneutikus természetére, ha az elem visszahat a relatíve általánosabb természetű szabályra, amely rá vonatkozik.” (Frank, Manfred: *A stílus egyedi általánossága*: Szávai Dorottya szerk.: *Poppea fátyla*)

Fekete J. József olvasókönyv-irányultsága abban nyilvánul meg, hogy precíz, átlátható kötetkompozícióra törekszik, például egyszerűen betűrendbe sorolja a szerzőket. A címek viszont játékosak, frappánsak, a (meg)formált és a „formálódó alkotói észjárás” (vö. Márton László: *Csont nélküli*) is érvényesül bennük. Néha a „töréspontok” a Márton László-i értelemben „a műfajok és írásmódok között” villóznak, az írásokban gyakran a szétszedés, a mozaikképek szétszóródása dominál (Bence Erika), ahogy ez a kortárs olvasmányokból „átjön”. Beszédes István szövegvilágághoz például a következő cím „illik”: *Barokk körromok a pannon hájshinta tautológ ingajaratának csapásán*. Jász Attila „egybefüggő” műalkotásként olvasott könyvének „kritikája” (*XANTUSiana – avagy egy regényes élet kalandjai*, 2007) pedig a *Xantus csodamokaszinjában* címet kapta.

A vizsgált kötet szövegein belül kialakuló esszészzerű betétek „esszémondatok” felkavaró hatást gyakorolnak az olvasóra, még az a reflexió is, amely Mózes Attila szövegeivel kapcsolatban hangzik el: „Mert az ember képtelen mindent elolvasni.” (i. m. 166.). Szilasi László regényéből (*Szentelek hárfája*, 2011) például a topográfiai vonulat megközelítése emelhető ki: „A regényolvasó olykor mintha elbeszélés helyett épületek tervrajzát tartaná kezében, és addig nem

lapozhat tovább, amíg tökéletesen nem memorizálta az architektúra hosszanti és keresztmetszetét. De Szilasi nem csupán a városról és annak épületeiről, a templomok, kocsmák, iskolák belteréről tud mindent, hanem bármiről, amit megemlít a regényben: korabeli újságcikkektől különböző korok fegyverarzenálján át a vallástörténettől a művészettörténetig, irodalomtörténettől a rockzenéig, és abban képtelen mértéket tartani, hogy mindezt a tudását egészében ne zúdítsa rá az olvasóra. Kapkodhatja is a fejét a hard boiled krimikhez szokott olvasó, mert ebben a műben a bűncselekmény és a nyomozások csupán egyetlen történet...” (i. m. 212–213.). Az intertextuális értelmezés kiindulópontjára kiváló példa Bálint Péter regényvilága. Az idézett és megidézett Csokonai kapcsán írja Fekete J. József: „A regényben a gondolati, tartalmi átfedések nem határolódnak el egymástól olyan rétegezeten, mint a nyelvi szólamok: az idézett Csokonai nyelve más, mint a megidézett Csokonaié, bár az utóbbi is erősen idomul az előzőhöz, elkülönböződésük nem hagy kétséget afelől, hogy fikciós alkotást, nem pedig dokumentumot olvasunk.” (i. m. 31.). Bánki Éva *Magyar Dekameron*jában a zárófejezet lehetséges értelmezése végül más irányba igyekszik terelni az olvasó figyelmét: „A könyv zárófejezete utal rá, akár úgy is tekinthetnénk a tíz firenzei körszállóban töltött tíz napjára, mint valamiféle Big Brother-szerű, Való Világ-jellegű valóságshow-ra. Ne tekintsünk úgy rá!” (i. m. 55.)

Orcsik Roland alkotóerejéről Fekete J. József nézőpontjából megállapítható: „... olyan természetességgel születik a vers, mint amilyen természetes volt, hogy a Monarchia népei beszélték egymás nyelvét. Vagy ahogyan a zsákhordók dohányoztak. Cipelték a gabonát, a cigarettát alsó ajkukra ragasztották nyálukkal, és nem szívták, hanem természetes légzésük vitte hozta a füstöt orrukon, szájukon át a tüdejükbe. Talán inkább így, hiszen Orcsik költészetében fontos szerepe van a légzésnek, a világ beszippantásának és versként kilégzésének, az egészséges ritmusú örökön kezdeténél tartó finálénak.” (i. m. 194.). Tóbiás Krisztián 2008-ban megjelent kötete (*vasjani. Profán evangélium*) révén a perspektívát még elbizonytalanítja a kritikus: „Orális hagyomány kisközösségi dialektusban, germanizmusoktól, szlavizmusoktól terhelt nyelven lejegyezve, életregény, mikroszociográfia, harctéri énekeskönyv, napló, naplóregény? Mi ez a kötet? Tudja a fekete pófájú ördög. Az viszont bizonyos, hogy kerek alkotói teljesítmény, konceptuális kötet, amiben minden nagyon a helyén van, s azt bizonyítja, hogy minden egyes elbeszél élet külön regény. Tóbiás Krisztián második könyve alkotói pályájának meghatározó mezsgyeköve lehet, inentől már nagyon kell figyelnie neki is, a kritikának is, milyen irányba fordítja tehetségét.” (i. m. 228.).

Folytathatnánk tovább a sort például Tolnai Ottó szövegeiben a „vízmű” és az Adria problémájával, azzal, ahogyan Szilágyi István letragikusabb novellafordulataiban lelepleződik a humor, hogy Jódal Kálmán számára a technológizált világ minden adathordozója ihlető forrást képvisel, ahogyan Herceg Jánosnál kifejezésre jut a meseszerűség. Kontra Ferenc szövegében az értelmező például arra összpontosít, amikor a baranyai tájat Bécs váltja fel, Nagy Abonyi Árpád regényében (*Budapest, retour*, 2008) viszont az álomleírást nyomatékosítja. Villányi László lírájában a szeretet és a kétely kettősségének hatására irányul a kritikus figyelme, Géczy János esetében valamiféle hármasságú megszállottság működése érhető tetten, Danyi Zoltán indulása pedig alkalmat ad az internetes irodalmi portál problémájának felvetésére.

Fekete J. József különböző terjedelmű, műfajközi térben mozgó szövegei számos irodalomtörténeti vagy komparatistikai összefüggést tárnak elénk. Az eddigi pályafutás során kialakult visszatérő gondolatok/gondolathálók egyre inkább felfedezhetővé válnak. Az egyéni koncepciók végiggondolása mellett a befogadó számára a lassítások és nagyítások, valamint az intermedialitás jegyében megvalósuló lelkes vizsgálatok nyújtanak igazi élményt.